

BACHELOR SCRIPTIE: ANGEL IN THE HOUSE

Zo vader, zo zoon!?

Ontwikkeling van vaderschap in de familie Blijdenstein in Twente 1800-1900

Luuk Veldhuis
3464792
Definitieve versie

Docent: Fia Dieteren
Datum: 25-06-2012

Inhoudsopgave:

Deel 1: Context	p 2
- Inleiding	p 2
- Hoofdstuk 1: Gescheiden sferen en vaderschap	p 8
- Hoofdstuk 2: De familie Blijdenstein in Twentse context	p 10
Deel 2: De vaders Blijdenstein:	p 13
- Hoofdstuk 3: Jan Bernard Blijdenstein	p 13
o Gezin	p 13
o Opvoeder	p 14
o Opleiding	p 15
o Jan Bernard als vader	p 17
- Hoofdstuk 4: Benjamin Willem Blijdenstein	p 18
o Gezin	p 18
o Opvoeder	p 19
o Opleiding	p 20
o Benjamin Willem als vader	p 20
- Hoofdstuk 5: Albert Jan Blijdenstein	p 21
o Gezin	p 21
o Opvoeder	p 22
o Opleiding	p 24
o Albert Jan als vader	p 25
- Conclusie	p 26
- Literatuur	p 28
o Primaire literatuur	p 28
o Secundaire literatuur	p 29

Inleiding:

De rookwolk, die stijgt aan den horizon op,

Die wijst ons de nijvere steden.

Met menschen, arbeidszaam en degelijk bewoond.

De zetels van 't krachtige heden¹

Het derde couplet van het Twentse Volkslied windt er geen doekjes om. Het hedendaagse Twente vindt haar oorsprong in de fabrieken en nijverheid uit de negentiende eeuw. De opkomst van de katoenindustrie in de regio ontwikkelde het achtergestelde boerengebied in een dynamische streek met echte steden.

De ontwikkeling betekende ook dat er omstreeks 1800 in Twente een elite van fabriekseigenaren opkwam die zich als groep manifesteerden als gegoede burgerij en zodoende veel te zeggen hadden in de steden. De burgercultuur deed haar intrede in steden als Almelo en Enschede. De textielfamilies hadden onderling veel contact en zorgden ervoor dat hun positie onaangetast bleef door een intensieve huwelijkspolitiek. Zonen van fabrikanten trouwden met dochters van andere textielondernemers om het netwerk hecht te houden.² Deze scriptie richt zich op een aantal vaders in de familie Blijdenstein. Er zal worden geschetst welke rol de mannen bij de opvoeding van hun kinderen speelden en of deze rol gedurende de negentiende eeuw verandert.

In hun geprezen boek *Family fortunes* beschrijven Leonore Davidoff en Catherine Hall de veranderingen die de Britse middelklasse in een periode van 1780-1850 onderging. Dit werk heeft voor grote discussie gezorgd in het veld van de gender geschiedenis. Davidoff en Hall bespreken in hun werk de *separate spheres* binnen de gegoede burgerij. Zij signaleren een strikte scheiding tussen privé-zaken zoals de familie en het openbare leven als het werk en de vereniging. Het huis is het domein van de vrouw waarin zij voor een degelijke huishouding en huiselijkheid zorgt, terwijl het openbare leven meer het domein van de mannen is. Volgens Davidoff en Hall is er in de tweede helft van de negentiende eeuw een breekpunt waarin de

¹ Twentsch Volkslied, eerste deel derde couplet

² T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet; Vrouwen in een ondernemerselite, Enschede 1800-1940* (Zutphen, 2001) 84-85.

verhoudingen tussen privé en openbaar langzaam vervagen. De positie van vrouwen in de samenleving verbeterde en vrouwen namen een grotere rol in het openbaar leven in.³

Vanuit het onderzoek over de rol van vrouwen in de negentiende eeuw van Davidoff en Hall heeft Tina Hammer-Stroeve de rol van vrouwen uit textielfamilies onderzocht. In haar boek *Familiezoet* beschrijft ze de positie van vrouwen uit de Twentse burgerlijke elite. Hammer-Stroeve vraagt zich af welke invloed de vrouwen op de vorming en bestendiging van de sociale identiteit van de elite van de protestantse fabrikeurs en fabrikanten in Enschede in de periode van 1800 tot 1940 hadden.⁴ Hammer-Stroeve beschrijft de rol van de vrouwen in de textielfamilies en signaleert een continuïteit tussen 1800 en 1930 waarin de rol van vrouwen en de familiecultuur niet veranderd. De vrouwen vormen en houden de identiteit in stand terwijl de mannen de taak hebben om het bedrijf te leiden.⁵

Het onderzoek van Davidoff en Hall richt zich vooral op de rol van vrouwen. Over de rol die mannen in de negentiende eeuw speelden is echter veel minder onderzoek gedaan. Deze scriptie zal ingaan op de rol die mannen uit de gegoede burgerij in de privésfeer spelen. Hierbij zal de rol van de vader als opvoeder centraal staan. In het onderzoek worden een aantal vaders uit een Twentse textielfabrikanten familie getypeerd en gekeken of er verandering of continuïteit in de rol van het vaderschap gedurende de negentiende eeuw is. Historisch gezien is de opvoeding het domein van de vrouw des huizes, maar aangezien de zonen uit de textielfamilies van jongs af aan al klaargestoomd voor hun taak in het familiebedrijf kan het goed zijn dat ook de vader zich met de opvoeding bemoeide.

In de historische gender gerelateerde discussie over de gescheiden sferen is vooral aandacht besteed aan de rol van vrouwen en hoe zij zich in de privé- en/of publieke sfeer manifesteerden. Voor de rol van mannen kwam later pas aandacht. John Tosh verrichtte juist onderzoek naar de rol van mannen in de negentiende eeuw. Hij kwam tot de conclusie dat de rol van mannen niet zo eenzijdig was als eerder gedacht. Vaders dachten veel na over hun rol aangezien de opvoeding van kinderen ook belangrijk was voor de toekomst van het bedrijf. Ook mannen zagen het deels als hun taak om aan de opvoeding bij te dragen.⁶ Voor vaders was het juist belangrijk dat hun kinderen een goede opvoeding kregen om de familienaam hoog te houden en te zorgen voor voorspoed. Hierdoor richtten de vaders zich vooral op de

³ L. Davidoff en C. Hall, *Family fortunes; Men and women of the English middle class, 1750-1850* (Londen, 1987) 416-449

⁴ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 189-191.

⁵ *Ibidem* 9.

⁶ J. Tosh, *A Man's place; Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England* (Harlow, 2007) 79.

opleiding en geestelijke ontwikkeling van hun kinderen en vooral zonen.⁷ In zijn boek *A Man's place* definieert Tosh vier type vaders die zich op verschillende manieren met opvoeden bezig houden. Dit waren de afstandelijk, de tirannieke, de afwezige en intieme vader.⁸

Het doel van dit onderzoek is om de vadertypering van John Tosh te testen op de Twentse familie Blijdenstein en om zo te zien of er een verandering of continuïteit in het vaderschap te vinden is. Het onderzoek beperkt zich tot één familie om een goed beeld van het vaderschap in een aantal generaties te zien en een ontwikkeling te ontdekken. Er is voor een familie uit Twente gekozen omdat het gebied tijdens de negentiende eeuw een grote ontwikkeling doormaakte en er ondanks die veranderingen een hechte gemeenschap bleef. De textielindustrie vierde hier hoogtij, maar de hechte samenleving waarin *noarberschap*⁹ en familiebanden van groot belang waren, bleven in de cultuur terug te vinden.¹⁰ Daarnaast is er in het onderzoek van Hammer-Stroeve geen aandacht voor de rol van mannen binnen de familie.

Opvallender misschien nog is het gegeven dat de gehele regio onder invloed stond van de textielindustrie. Deze was in handen van een paar voorstaande families die met huwelijken een hecht netwerk vormden.¹¹ Deze unieke situatie van economische welvaart en industrialisatie in combinatie met een kleine hechte elite kan een interessante casus zijn voor de theorie van John Tosh. Ook schrijft Tosh over vaders in Engeland en is het nog maar de vraag of zijn theorie ook voor Nederlandse mannen geldt.

In dit onderzoek naar de privé en openbare sfeer in Twente worden dus twee zaken onderzocht. Allereerst de scriptie als doel om de vadertyperingen van Tosh te testen aan de hand van de familie Blijdenstein. Daarnaast wordt de vraag gesteld: in hoeverre is er in de familie Blijdenstijn tussen drie generaties vaders een continuïteit in het vaderschap te vinden? In deze succesvolle textielfamilie stonden vader op zoon aan het hoofd van het familiebedrijf. Hiervoor zijn drie generaties vaders uitgekozen. Daarnaast wil ik aan de hand van deze generaties onderzoeken of er een continuïteit of verandering in het vaderschap in de negentiende eeuw optrad. Om dit te onderzoeken baseer ik mij vooral op het archief van de

⁷ J. Tosh, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain* (Harlow, 2005) 132.

⁸ J. Tosh, *A Man's place*, 91-101.

⁹ Een begrip uit het Twentse platteland. In de boerengemeenschappen waren agrariërs van elkaar afhankelijk. Boeren stonden zo klaar voor hun noarbers (buren) om ze te helpen met raad of materiële hulp.

¹⁰ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 9.

¹¹ Van Heek, Blijdenstein, Stork en Ten Cate zijn hiervan bekende voorbeelden.

familie Blijdenstein. Deze ondernemersfamilie had grote invloed in Twente en was door huwelijken ook grotendeels gemengd met andere textiefamilies.¹²

Het familiearchief van de Blijdensteins is een rijk gevuld archief met daarin ook stukken over andere families. Het bevat vele briefwisseling tussen de familieleden en andere persoonlijke stukken. Er zijn veel brieven tussen de vaders en zonen bewaard gebleven. Deze stammen uit de periode dat de zoon buiten de woonplaats naar school ging, in het buitenland was om daar het textielvak te leren of wanneer vader op reis was voor zaken.

Het gebruik van brieven als bron is niet onproblematisch. Ook al is het archief rijk gevuld met correspondenties, dit betekent niet dat elke brief representatief is. Veel brieven zijn weggegooid en sommige onderwerpen werden belangrijke geacht om te bewaren dan anderen. Daarnaast kan er van bekendere personen meer bewaard zijn gebleven dan van minder bekende familieleden.

Ook het interpreteren van de brieven kan problematisch zijn. Stijl, uitdrukkingen en aanhef zijn aan conventies onderhevig en geven niet direct een gevoel of gedachte weer. In haar boek *Conventionele Conventies* onderzoekt Willemijn Ruberg de verschillende gebruiken en etiquette die bij het briefschrijven gewoonlijk waren. Brieven mochten niet te egocentrisch zijn en richtten zich daarom niet te veel op de schrijver. Ook mochten ze niet te negatief zijn en moest de auteur oprecht blijven. Daarnaast was de aanhef aan regels onderhevig en zegt dus niets over de werkelijke gevoelens van de schrijver.¹³

Het is ook belangrijk om de structuur van de brieven in het achterhoofd te houden. Ruberg onderscheidt verschillende onderdelen van de brieven. Na de aanhef kwam doorgaans een korte opmerking over de staat van correspondentie. Hierin stonden opmerkingen over de laatst geschreven brief, verontschuldigen voor het late schrijven of werd notitie gemaakt van ontvangst. Na de inleidende woorden werd er geschreven over het nieuws van de schrijver en naaste familie, gevolgd door gemaakte plannen. Ten slotte was er ruimte voor complimenten aan de familie en een slotwoord met ondertekening.¹⁴

Aangezien in deze scriptie over de rol van vaders gaat, is de aanhef, die zo aan conventies onderhevig is, alleen relevant als hij opvallend is of afwijkt van de standaard. Daarnaast laat ik ook de structuur van de brieven buiten beschouwing laten. De inhoud staat centraal. Daarnaast ben ik mij bewust van het feit dat ook de onderwerpen gebonden zijn aan regels die gebruikelijk waren voor briefwisselingen en de valkuilen die ze bevatten. Daarom

¹² Blijdenstein-Ten Cate, Blijdenstein-Van Heek, Ter Kuile-Blijdenstein

¹³ W. Ruberg, *Conventionele Conventies; Briefcultuur van de Nederlandse elite, 1770-1850* (Den Haag, 2005) 100.

¹⁴ Ibidem, 84.

wordt vooral gekeken naar de inhoud van deze onderdelen en bijzonderheden die genoemd worden. Een vader die zijn zoon wijst op zijn schrijfstijl is mijns inziens naast dat dit gebruikelijk was ook actief bezig met de opvoeding.

Om een goed beeld van het negentiende-eeuwse vaderschap te beschrijven richt deze scriptie zich op de correspondentie tussen vaders en zonen. Het is moeilijk om een gezinsituatie te schetsen als de vader of zoon van huis is, maar toch kan er veel worden afgeleid uit de brieven. Ten eerste wordt de thuissituatie vaak uitgebreid beschreven door het nieuws naar elkaar te schrijven. Daarnaast is er uit af te leiden met wat voor een type vader uit Tosh zijn theorie we te maken hebben.

De drie vaders worden als casus getest om een ontwikkeling van het vaderschap in de familie Blijdenstein te schetsen. Gekozen is voor Jan Bernard Blijdenstein, zijn zoon Benjamin Willem Blijdenstein en zijn zoon Albert Jan Blijdenstein. Hiervoor zijn een aantal redenen. Jan Bernard Blijdenstein was in 1801 de oprichter van de firma Blijdenstein & Co, het bedrijf waarvan zijn zoon en kleinzoon ook firmant zouden worden. De drie mannen zijn dus allen lid van de firma Blijdenstein & Co en daardoor typische fabrikanten. De drie generaties belichamen de periode van 1756 tot 1896 en bestrijken dus bijna de gehele negentiende eeuw. Hierdoor is een eventuele ontwikkeling waar te nemen. Ook speelde het beschikbare archiefmateriaal een rol. Van alle drie zijn er zowel brieven die ze als vader naar hun kinderen schreven alsmede ook brieven die ze als kind naar hun vader stuurde. Ook in die brieven is veel relevante informatie te vinden.

Om een beeld van het type vader te krijgen is in alle brieven gezocht naar onderwerpen die mijns inziens cruciaal zijn voor de invulling van het vaderschap. Dit zijn het gezin, de opvoeding en de opleiding. Het onderwerp gezin gaat vooral over verwijzingen naar de familieomstandigheden en de rol die de vader hierin speelde. Wat doet hij met zijn kinderen en hoeveel aandacht heeft hij voor hen? De vader als opvoeder gaat vooral over de opvoeding van de kinderen als het gaat om burgerschap, normen en waarden en andere (sociale) informatie. De opleiding is van belang omdat de zoons voorbestemd waren om in het familiebedrijf te werken. Laat de vader zijn kinderen daar vrij in of is er geen discussie mogelijk? Daarom is er ook gekeken naar correspondentie tussen de vaders en zonen over het bedrijf.

In deze scriptie zal allereerst een historiografisch kader geschetst worden. Hierin zal kort de discussie omtrent het familieleven geschetst worden waarna de theorie van Tosh uitgebreider wordt beschreven.

Hoofdstuk twee geeft een algemeen beeld van de familie Blijdenstein en de ontwikkeling van de textielindustrie in Twente. Het bestaat uit een beschrijving van de familie Blijdenstein en het bedrijf Blijdenstein & Co waarmee de familie haar rijkdom verwierf. Daarna komen in hoofdstukken drie, vier en vijf achtereenvolgens de vaders Jan Barend, Benjamin Willem en Albert Jan Blijdenstein aan bod. De vaders worden eerst biografisch omschreven en daarna worden hun brieven geanalyseerd waarom de aandacht naar de verschillende kenmerken zoals het gezin, de opvoeding en de opleiding. Om vervolgens de vaders te typeren

Nadat dit is gebeurd zal ik in mijn conclusie de hoofdvraag: in hoeverre is er in de familie Blijdenstijn tussen drie generaties vaders een continuïteit in het vaderschap te vinden? beantwoorden en probeer ik de vaders te typeren aan de hand van Tosh.

Hoofdstuk 1: Gescheiden sferen en vaderschap

Davidoff en Hall bespreken in hun werk *Family fortunes de separate spheres* binnen de gegoede burgerij. Het leven was gescheiden in een privésfeer binnen de familie en een publieke sfeer in het openbare leven. De privésfeer was het domein van de vrouw. Zij zorgde voor het huishouden en de kinderen. Hier hadden vaders niets te zoeken. Volgens Davidoff en Hall is er in de tweede helft van de negentiende eeuw een breekpunt waarin de verhoudingen langzaam vervagen en de privé en openbare sfeer vervagen. Vrouwen namen een grotere rol in het openbaar leven in terwijl mannen iets meer in het huishouden werkten.¹⁵

De *separate spheres* oftewel de scheiding tussen privé en openbaar zijn aanleiding geweest voor verschillende soorten onderzoek. In Nederland heeft Thimo de Nijs onderzoek gedaan naar het familieleven in de Rotterdamse gegoede burgerij. In zijn boek *in veilige haven; het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij* onderzoekt De Nijs verschillende aspecten van het familieleven zoals de relaties tussen de verschillende burgerfamilies. Volgens De Nijs neemt het gezin en familieleven een belangrijke positie in de privésfeer in. Zo had het huiselijke familieleven belangrijke sociale, economische en culturele functies en bood de familie bescherming tegen de snelle modernisatie.

Binnen de familie was er vooral aandacht voor de rol van vrouwen. De al eerder genoemde John Tosh bekijkt de gescheiden sferen echter vanuit de rol van de vader. Hierdoor kwam hij erachter dat de rol van mannen in de opvoeding van hun kinderen per familie erg verschilde. Tosh onderscheidt in zijn boek *A Man's place* vier verschillende type vaders in de negentiende eeuw.

Allereerst was er de afwezige vader. Deze was door zijn werk veel van huis en had daardoor geen emotionele band met zijn gezin. Hij liet de opvoeding geheel door zijn vrouw en bediendes verzorgen. De vader trad niet op als opvoeder en bleef ver weg van huiselijke verwickelingen. Hierdoor was de moeder ook verantwoordelijk voor de disciplineren van haar kinderen. De vader had geen interesse in de dagelijkse bezigheden van zijn kinderen noch beïnvloedde hij hun opleiding.¹⁶ De afwezige vader is dus zowel als hij van huis is en thuis niet verantwoordelijk voor de opvoeding. Dit is ongeveer het standaard gescheiden sferen verhaal. De vrouw zorgt voor de opvoeding in de privésfeer terwijl de man optreedt in de publieke sfeer.

Naast de afwezige vader was er de afstandelijke vader. Deze vader speelde een meer afstandelijke rol in de opvoeding. Emotionele relaties werden in 1830 nog voor vrouwelijk

¹⁵ L. Davidoff en C. Hall, *Family fortunes*, 416-449.

¹⁶ J. Tosh, *A Man's place*, 93-94.

aangezien en deze vaders wilden daar niet meer geassocieerd worden. Hun mannelijkheid stond op het spel. Dit type vader kenmerkt zich door de opvoeding van hun zoons die mannelijk moesten worden zodat zij de onzekerheden van het volwassen leven konden doorstaan. De vader bereidde zijn zoon voor op het harde leven en deed dus vooral aan karaktervorming door een formele relatie en duidelijke verwachtingen. De afstandelijke vader beschermde zijn gezin en bereidde zijn kinderen voor op hun verdere leven.¹⁷

Waar de afstandelijke vader vreest om als vrouwelijk gezien te worden en zijn kinderen opvoed om verantwoordelijke volwassenen te worden, gaat de tirannieke vader een stapje verder. Dit type vader wilde een sterke controle op het gezin en had alles zelf in de hand. Hij controleerde de familie-uitgaven, strafte zijn kinderen regelmatig en probeerde de huishouding rond hem in te richten. Deze houding was het gevolg van het aangetaste zelfvertrouwen van de man, dat werd veroorzaakt door de effectieve huishouding. Er was dan ook geen sprake van warme familierelaties.¹⁸

Het tegenovergestelde van de tirannieke vader is de intieme vader. Deze bemoeide zich ook met de opvoeding van zijn kinderen maar had in tegenstelling tot de tirannieke vader een warme relatie met zijn kinderen. Hij was minder formeel en betrokken bij zijn kinderen. Naast het feit dat hij zijn kinderen opvoedde om hun een goede toekomst te geven deed hij dat ook voor zijn plezier. Al kon de intieme vader soms een ‘watje’ zijn, er was toch plek voor discipline en routine in het gezin.¹⁹

Deze vier type vaders zijn natuurlijk geen vaste groepen. Het kan ook goed zijn dat een man een beetje afstandelijk en een beetje intiem is of dat een vader gedurende zijn leven veranderd. Daarnaast is het goed mogelijk dat er nog meer typen vaders te onderscheiden zijn, die de visie van Tosh kunnen aanvullen. Om de theorie van Tosh te controleren en veranderingen in het vaderschap ontdekken zal de Twentse textielfamilie Blijdenstein nader bekeken worden. De familie kwam op tijdens de industriële revolutie en groeide uit tot één van de invloedrijkste families van Enschede.

¹⁷ J. Tosh, *A Man's place*, 98.

¹⁸ *Ibidem*, 95.

¹⁹ *Ibidem*, 99.

Hoofdstuk 2: De familie Blijdenstein in Twentse context

De ontwikkeling van het vaderschap in de familie Blijdenstein wordt onderzocht tijdens een periode waarin er grote ontwikkelingen in Twente zijn. Hiervoor was de basis gelegd in 1750. Veranderingen binnen de Twentse familie en hun textielbedrijf kunnen namelijk niet los gezien worden van de historische ontwikkelingen.

Rond 1750 waren de Twentse dorpen niet meer dan een paar gehuchten. Rondom deze dorpjes vond men alleen maar akkers van de lokale boeren. Naar schatting woonden er toen in het gebied ruim 29.000 mensen. In een stad als Enschede leefden in 1784 ongeveer 1500 mensen.²⁰ In de 16e en 17e eeuw was Twente een toevluchtsoord voor Duitse protestanten en doopsgezinden geweest, die in hun katholieke thuisland vanwege hun geloof werden vervolgd.²¹ De familie Blijdenstein was één van de doopsgezinde families die uit het Heilige Roomse Rijk naar Twente was gevlucht. De doopsgezinden werden echter wel van bestuurlijke taken of voorrechten buitengesloten. Toch waren ze in Enschede veilig. In steden als Delden en Ootmarsum werden doopsgezinden nog vervolgd en levend verbrand.²²

De boeren in de omgeving waren door de beperkte vruchtbaarheid van de grond genoodzaakt om extra inkomsten te vergaren.²³ In de wintermaanden, wanneer er op het land minder arbeid verricht kon worden, sponnen de vrouwen draden terwijl de mannelijke gezinsleden deze verwerkten tot stof achter het weefgetouw. De stoffen werden voor eigen gebruik gemaakt of verkocht voor wat extra inkomsten.²⁴ De familie Blijdenstein ging zich, onder leiding van Barend van Blijdenstein (1664-1715), op de textielhandel richten. Samen met zijn broer verhandelde hij linnen. De handelaren voorzagen de boeren van zaden om vlas te verbouwen waarna de boeren dit verwerkten tot linnen. Deze stof werd weer gekocht en doorverhandeld door de handelaren.²⁵

Deze situatie was het begin van de textielindustrie in Twente. De ontwikkeling van boeren die in hun huisje op kleine schaal textiel produceerden, naar fabrieken die op grote

²⁰ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 24.

²¹ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 24-25.

²² A. Benthem, 'Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving' (Enschede, 1920) 321.

²³ J. Boot, 'Mensen en mogelijkheden in het 18de eeuwse Twente', *Textiel historische bijdragen* 19 (1978) 20-47, 20-23.

²⁴ B. Slicher van Bath, 'Historische ontwikkeling van de textielnijverheid in Twente', *Textiel historische bijdragen* 2 (1961) 21-39, 21.

²⁵ R. Jansen, *Stoom afblazen; ontstaan, opkomst, bloei en uiteenvallen van de landgoederen van de Enschedese textielfamilie Blijdenstein in Twente van 1741 tot heden* (Delden, 2008) 12.

schaal fabriceerden kan worden opgedeeld in vier fasen.²⁶ Ook het bedrijf van de familie Blijdenstein ging mee in deze ontwikkeling. De eerste fase was de periode voor 1750. Deze periode kenmerkt zich tot de huisnijverheid die hierboven omschreven is.

Rond 1750 vond er een omslagpunt plaats en startte de tweede fase. Een aantal doopsgezinde ondernemers, waaronder Benjamin Blijdenstein, kocht de huisgemaakte stoffen op en verhandelde deze in het Westen. Al in 1728 kregen de ondernemers macht toen het bombazijncontract werd vervaardigd. Van katoen en linnen mocht bombazijn worden gemaakt. Aangezien boeren zelf niet aan katoen konden komen waren zij afhankelijk van de ondernemende fabrikeurs die de textiel kon leveren.²⁷

Rond 1800 begon de derde fase die werd gekenmerkt door proto-industrie. De doopsgezinde ondernemers kregen meer vrijheden na het Franse bewind. De patriottische Jan Bernard kon zich nadat de politieke beperkingen voor doopsgezinden in 1798 wegvielen onderscheiden als volksvertegenwoordiger in Den Haag.²⁸ In 1801 richtten Benjamin en Jan Bernard Blijdenstein en diens zoon Benjamin Willem de firma Blijdenstein & Co op. Vooral Jan Bernard en zijn afstammelingen zullen in de 19^e eeuw van zich laten horen. Nadat de Fransen Nederland verlieten, namen de broers afscheid van het bedrijf en kwam dit volledig in handen van Benjamin Willem. Zijn twee oudste zoons (Herman Gijsbert en Jan Bernard jr.) werden ook firmant, maar overleden snel. Hierdoor kreeg de jongste zoon van Benjamin Willem, Albert Jan de kans om het bedrijf over te nemen van zijn op dat moment 70-jarige vader. Onder de leiding van zijn zoon en kleinzoon groeide het bedrijf tot één van de grootste textielondernemingen van Twente.²⁹ Hun opleiding kregen de fabrikanten eerst op de lokale school en later op een lager- of middelbare school buiten Enschede. Na de scholing volgde soms een leerperiode in het buitenland en daarna een opleiding binnen het bedrijf. In de tweede helft van de negentiende eeuw toen de industrialisatie in Europa verder gevorderd was, werd de buitenlandse stage vaker gebruikelijk. Vooral Engelse steden als Manchester en Southampton werden dan vaak bezocht.³⁰

Veel van de landarbeiders schakelden over naar textielarbeid en werkten vanuit huis voor de fabrikeurs, daarnaast hadden zij nog steeds het boerenbedrijfje als gedeelde bron van inkomsten. De regio Twente bloeide doordat de Belgische textielindustrie wegviel na 1830.

²⁶ Deze fasering heb ik zelf samengesteld met behulp van verschillende werken. oa. Hammer-stroeve, Willink en Slicher van Bath.

²⁷ B. Willink, *De Textielbaronnen; Twents-Gelders familisme en de eerste grootindustrie van Nederland 1800-1980* (Zutphen, 2010) 16.

²⁸ Ibidem, 17.

²⁹ B. Willink, *De Textielbaronnen*, 123-124.

³⁰ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 43-44.

Dit gat werd opgevuld door de fabrikeurs onder leiding van de familie Blijdenstijn. Zij kregen met de oprichting van de Nederlandse Handels Maatschappij (NHM) grote orders en subsidies voor hun textielondernemingen om de markt van textiel te voorzien. Bijna 40% van de productie voor de NHM kwam van Blijdenstein & Co.³¹ Met de stijgende vraag naar textiel waren de Twentse ondernemers genoodzaakt om de productie te versnellen. Zo werden er al in de eerste helft van de negentiende eeuw fabrieken in de regio opgezet.³² De producten werden in het westen verkocht. Hiervoor moesten Benjamin Willen en Albert Jan dus vaak op reis om kooplui en winkeliers te ontmoeten. De bestellingen werden per post doorgegeven.³³

De industriële fase begon pas in 1865, toen de vraag naar calicots (fijne katoenen stoffen) verder toenamen. De NHM beperkte de beschermende maatregelen en de infrastructuur werd verbeterd.³⁴ Toen na 1854 Nederland overging op vrijhandel zorgde dit voor een toename van grote bedrijven. De infrastructuur werd verbeterd zodat grondstoffen beter werden aangevoerd terwijl eindproducten makkelijker naar Duitsland werden gebracht. Dit maakte het voor de fabrikanten ook mogelijk om naar stoomfabrieken over te stappen.³⁵ Hiermee was de Twentse textielindustrie volgroeid. In 1867 had Blijdenstein & Co 212 werknemers in dienst. Hiervoor waren 200 weefgetouwen en 8.000 spinmachines beschikbaar.³⁶

Hoogtepunt van de industrie was de periode 1890 tot 1920, waarna het doek voor de textielindustrie vanaf 1929 langzaam viel. De economische crisis, concurrentie van goedkope productielanden als Japan en de hevige concurrentie tussen plaatselijke ondernemers zorgden ervoor dat de *Twentse gouden eeuw* doodbloedde. In 1969 stappen de laatste Blijdensteins uit het hoofdbedrijf Blijdenstein & Co. Een aantal jaren eerder was het bedrijf gefuseerd met de firma H. Willink & Co en heette voortaan Blijdenstein Willink. Dat kwam al snel in moeilijkheden, maar bestaat tot vandaag nog.³⁷

³¹ J. Mathlener, 'De firma Blijdenstein & Co. Te Enschede 1801-1858; enkele gegevens over de ondernemers en het bedrijfsresultaat', *Textiel historische bijdragen* 27 (1987) 9-17, 13-15.

³² T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 29-32.

³³ J. Mathlener, 'De firma Blijdenstein & Co. Te Enschede 1801-1858, 12.

³⁴ B. Willink, *De Textielbaronnen*, 33.

³⁵ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 34.

³⁶ B. Willink, *De Textielbaronnen*, 219.

³⁷ *Ibidem*, 125-126.

Deel 2: De vaders Blijdenstein:

Vaders hadden in de negentiende eeuw juridisch gezien de zeggenschap over hun kinderen. De manier waarop zij het vaderschap uitoefenden beslisten zij zelf en hier hadden de echtgenotes geen inspraak in. Hammer-Stroeve ziet dat de mannen ondanks deze autoriteit het opvoeden toch aan hun vrouwen overlieten.³⁸ Het lijkt er op dat de textielvaders als afwezig of afstandelijk getypeerd kunnen worden. Hieronder worden drie generaties vaders van de familie Blijdenstein bekeken en de vraag gesteld tot welk type vader zij behoren. Hiervoor zijn de typering van Tosh leidend.

Hoofdstuk 3: Jan Bernard Blijdenstein

Jan Bernard Blijdenstein werd geboren op 18 februari 1756 in Enschede als zoon van een handelaar in lijnzaad. Zo kwam de doopsgezinde Jan Bernard al snel in aanraking met het textielvak. Op twintigjarige leeftijd begon Jan Bernard als fabrikant van trielje (een geweven linnen).³⁹ Dit hield in dat hij boeren in de omgeving van ruwe grondstof voorzag en deze tot stof liet verwerken. Dat verkocht hij dan weer door in het westen van Nederland. Deze methode staat bekend als het putting-out-systeem. Jan Bernard werd lid van de firma Blijdenstein & Ten Cate (opgericht door zijn vader) en was zelf oprichter van de firma Blijdenstein & Co.⁴⁰

Naast zijn beroep als textielfabrikant was Jan Bernard actief in de politiek. Zo was hij tijdens de Franse bezetting maire van Enschede en vervulde hij dezelfde functie als burgemeester van 1813 tot 1 oktober 1818. Daarnaast was hij van 30 juni 1815 tot 1 juli 1821 lid van de Provinciale Staten van Overijssel. Hij stierf op 10 december 1826 in Enschede. Tot op dat moment was hij nog actief in de firma.

Gezin:

De overgebleven brieven die Jan Bernard Blijdenstein aan zijn zoon Benjamin Willem stuurde, dateren uit de periode 1793-1797. In deze jaren was Benjamin uit huis voor zijn scholing of Jan Bernard op reis voor zijn handel.

Hoewel dat vader veel van huis was, schonk hij veel aandacht aan zijn kinderen. Zo schreef hij in 1793 aan Benjamin (die toen zelf van huis was) dat zijn nichtjes in

³⁸ T. Hammer-Stroeve, *Familiezoet*, 93.

³⁹ Parlementair Documentatie Centrum, 'J.B. Blijdenstein', <http://www.parlementairdocumentatiecentrum.nl/id/vg09llu4d2zy>, raadpleging (22-05-2012).

⁴⁰ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1) inventaris (Zwolle, 27-02-2012).

Luilekkerland verkeerden omdat ze steeds kwamen eten. Maar Benjamin en zijn broer hoefden zich geen zorgen te maken. Ook zij zouden verwend worden als ze weer thuis waren.⁴¹ Daarnaast liet hij zijn kinderen graag weten wat hij allemaal gedaan had en kocht hij een cadeautje voor ze tijdens zijn reisjes. Opvallend is de uitvoerige brief die Jan Bernard vanuit het Westen van Nederland stuurde. Hierin beschreef hij dat hij op de kermis was geweest en daar vreemde dieren zoals struisvogels had gezien. 'Ik heb voor u beiden ieder een mesjen gekogt omdat ik niets anders nog beters wist, en dan wat Deventer koek en daarmee is 't uit.'⁴² Vader Jan Bernard nam uitgebreid de tijd om zijn kinderen te vertellen wat hij meemaakte en kocht cadeautjes voor ze. Het laat zien dat hij ook tijdens zijn zakenreizen aan zijn kinderen moest denken en als gezinsman bleef optreden. Vooral de geschenkjes zijn hier een goed voorbeeld van. Ook liet vader het niet na om alle nieuwswaardigheden omtrent de gebeurtenissen rond de Fransen te beschrijven.

Maar vader laat het ook niet na om zijn zoon voor gevaren te waarschuwen. In december 1793 schreef hij naar Benjamin Willem dat hij moest oppassen om op het ijs te staan. 'Daar de winter voor handen is, en gij welligt eerdaags van het ijs gebruik kunt maken oordeel ik mij **verplicht**⁴³ om u nogmaals ernstig en welnemend te waarschuwen om op uwe hoede en voorzichtig te zijn.'⁴⁴ Jan Bernard voelde zich als vader verplicht om zijn zoon voor het gevaar te waarschuwen. Dat toont aan dat hij betrokken was bij de gezondheid van zijn kinderen.

Opvoeder:

Al klinkt Jan Bernard als een lieve vader die zijn kinderen maar al te graag verwende, toch is hij ook zorgzaam en streng als het om opvoeden gaat. Hij nam uitvoerig de tijd om in zijn brieven te wijzen op de manier waarop Willem Benjamin, die toen in Almelo naar school ging, zijn kundigheden moest versterken. Hij roept Benjamin Willem op dat hij zijn 'tijd wel te besteden en met denzelfden spaarzaam om te gaan.'⁴⁵ Het was gewoon om aan het begin van een brief over dit soort onderwerpen te schrijven, maar in dit geval nam vader Jan

⁴¹ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (17-12-1793).

⁴² HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (09-09-179?).

⁴³ In brief vet geschreven

⁴⁴ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (17-12-1793).

⁴⁵ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (13-12-1793).

Bernard de moeite om een hele brief over dit onderwerp te sturen. Hij was bewust bezig met het opvoeden van Benjamin Willem en zijn leesgedrag:

‘Weinig jonge lieden, ’t zij ter uwe eere gezegt zijn er die in uwe jaren zo veel liefhebberij voor lecture bezitten als gij, en misschien zijn er gene die zo veel gelezen hebben; dog hebt gij van uw lezen al het nut, al het voordeel getrokken dat men daarvan kon verwachten? Zijn uwe kundigheden evenredig aan den lust en ijver met welke gij de boeken hebt doorgelopen? Neen zeker! En gij hebt meer dan iemand anders goeden raad en onderregting nodig om van uwe liefhebberij voor het toekomstige meerder voordeel en nut te trekken.’⁴⁶ Jan Bernard zag zijn zoon veel lezen maar vond dat hij zich veel meer op één onderwerp moest richten, omdat zijn denkbeelden anders verward en verstrooid door elkaar zouden zijn. Daarom adviseerde Jan Bernard zijn zoon om voor een langere tijd over één onderwerp te lezen zodat hij daar het voordeel uit kon trekken. Benjamin Willem werd geadviseerd om zich bijvoorbeeld in de vaderlandse geschiedenis te verdiepen en diverse schrijvers met elkaar te vergelijken om op die wijze zaken uit verschillende oogpunten te zien en ze zo beter te onthouden.⁴⁷

Jan Bernard bemoeide zich op deze wijze dus sterk met de opvoeding van zijn zoon en wilde ervoor zorgen dat hij zijn tijd in Almelo goed besteedde. In andere brieven schreef de vader zijn zoon ook telkens hoe hij zich diende te gedragen. ‘’t Zal onnodig zijn om bij u aan te dringen dat gij uwen tijd weder vlijtig en naarstig aanlegt. Ik vertrouw dat jij daarvan genoeg overtuiging hebt.’⁴⁸ Maar ook voor andere zaken stond Jan Bernard voor zijn zoon klaar. Als Benjamin Willem tijdens een reisje bijvoorbeeld geld nodig had, kon hij naar een kennis van zijn vader gaan om dat daar te regelen. Vader was daarnaast ook bezorgd over dit reisje. ‘Ik ben vrij gerust op uwe voorzichtigheid, met dat alles begin ik toch verlangen dat gij terug komt.’⁴⁹

Al met al kan uit de brieven van Jan Bernard afgeleid worden dat hij betrokken was bij de opvoeding van zijn kinderen. Deze opvoeding richtte zich grotendeels op de karaktervorming van zijn zoon. Zijn vader wilde dat hij een verstandige en slimme jongen werd die bruikbare kennis had.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (23-10-1794).

⁴⁹ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (datum onbekend, 1797)

Opleiding:

Het vormen van Benjamin Willem door zijn vader ging verder in de opleiding. Jan Bernard schreef zijn zoon geregeld toen hij extern op een kostschool zat. De brieven bevatten veel aanwijzingen die erop duiden dat Jan Bernard betrokken was bij het onderwijs van zijn zoon. Zo gaf Jan Bernard, Benjamin Willem kritiek op en aanwijzingen na aanleiding van zijn brieven. ‘Uwe brieven die gij schrijft voldoen mij zeer wel, voor zoveel de stijl betreft, dog zij zijn allen slordig en slegt geschreven. En dikwels kwalijk gespeld. Ook vergeet gij punten, komma’s en andere onderscheidingstekens.’⁵⁰ Het is niet vreemd dat Jan Bernard de fouten van zijn zoon verbeterde. Het schrijven van brieven leerden kinderen juist door met hun familieleden te corresponderen. Op school kon dit niet goed geoefend worden en ouders dienden in hun brieven als voorbeeld voor hun kind.⁵¹ Jan Bernard was bewust bezig met het opvoeden van zijn zoon en zorgde ervoor dat hij goed leerde briefschrijven. Hij was hierin meer toegewijd dan je zou verwachten en schonk veel aandacht aan de stijl van zijn 13-jarige zoon.

Niet alleen in het schrijven van brieven hielp Jan Bernard zijn zoon. Ook met het schrijven van opstellen hielp vader. ‘Hierbij terug uw opstel over de Plichten der jongelingen,[...], dat het zelve geen eigen opstel is, verraad echter uwe keuzes in het uitknippen van hetgeen gij deswegen bij anderen gevonden hebt. Smaak en oordeel genoeg om er mede tevrede te zijn op deze wijze is het dat iemand die een goed oordeel bezit langzamerhand de bekwaamheid verlangt om zonder behulp van boeken eigen opstellen te vervaardigen. Deze kunnen zeker in den beginne gene meesterstukken zijn. Doch hij die een goed geheugen heeft en oordeel genoeg bezit om de gedachten die hij bij anderen in vroegen tijd gelezen heeft met verstand te plaatsten is op den weg om meesterstukken van eigen werk met den tijd te leveren.’⁵² Jan Bernard hielp zijn zoon dus ook met het schrijven van opstellen en gaf hem tips over hoe dat te doen. Hij was van mening dat Benjamin Willem zijn eigen opstellen moest schrijven en minder naar andere auteurs moest kijken. Jan Bernard geduldig met zijn zoon. Hij verwachtte niet meteen dat zijn zoon een meesterwerk zou schrijven, maar gaf aan dat, door veel te oefenen Benjamin op den duur meesterstukken kon leren schrijven.

⁵⁰ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (17-12-1793).

⁵¹ W. Ruberg, *Conventionele Conventies*, 110.

⁵² HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Jan Bernard Blijdenstein aan Benjamin Willem (3-12-1794).

Jan Bernard was als vader erg betrokken bij de opleiding van zijn zoon. Hij hielp hem zijn werk te verbeteren en wees hem op zijn plichten en taken. Uit reisesjes diende het nut te worden gehaald en extra spullen werden nagestuurd om het leren te verbeteren.

Jan Bernard als vader:

Jan Bernard kan als een zorgzame en opvoedende vader getypeerd worden. Hierdoor zou hij in de categorieën van afstandelijk of intieme vader geplaatst kunnen worden. Zijn manier van opvoeden was het meest gericht op karaktervorming en onderwijs. Daarnaast zal hij vaak van huis zijn geweest waardoor de emotionele band minder sterk was. Daarom kan Jan Bernard Blijdenstein het best als afstandelijke vader getypeerd worden.

Hoofdstuk 4: Benjamin Willem Blijdenstein

Benjamin Willem Blijdenstein werd geboren op 21 augustus 1780. Als enige zoon van Jan Bernard was hij voorbestemd voor het fabrikeurs vak. Hij huwde in 1803 met Catharina ten Cate die uit een belangrijke Almelose textielfamilie kwam. Samen kregen ze vijftien kinderen waarvan er drie in hun eerste jaar stierven en één op zeven jarige leeftijd. Van de elf kinderen die opgroeiden waren er vijf jongens en zes meisjes. In 1801 werd Benjamin Willem lid der firma Blijdenstein & Co en was hij officieel in het familiebedrijf getreden. Onder zijn leiding groeide het bedrijf uit tot een van de grootste fabrieken van Enschede.⁵³ Hier zou hij tot zijn dood in 1857 werken.

Gezin:

Het gezinsleven van Benjamin Willem is lastig te interpreteren. Hij moest als vader negen van zijn in totaal vijftien kinderen naar het graf brengen. Iets dat iemand niet in de koude kleren gaat zitten.

In de brieven die Benjamin Willem naar zijn jongste zoon Albert Jan (1829-1896) stuurde is hier natuurlijk niets van te merken. De zoon ging in 1843 in Deventer naar school en in september dat jaar kwamen vader en twee zusjes op bezoek. Vader was het goed bevallen en erg tevreden over zijn zoon. In een brief die hij na het bezoek stuurde moest hij zijn zoon toch even wijzen op zijn gedrag. 'Ik hoop dat gij zult voortgaan uw tijd wel te besteden. Geef ons telkens bericht van den staat der goede aantekeningen in uwe klasje. Houdt u braaf en altoos strikt bij de waarheid zonder overdrijving dan zult gij de liefde de achting en het vertrouwen van alle die u omgeven of met u in betrekking staan verkrijgen en zo gelukkig zijn als men in den wereld ons worden kan.'⁵⁴ Om de tevredenheid aan te tonen stuurde vader een klein horloge, een mandje met fruit en f3.20 mee. Het geld was vooral bedoeld om duidelijk te maken dat Albert Jan geen schulden moest maken.

Er zijn niet veel brieven van Benjamin Willem te vinden in het archief van zijn zoon. Het is lastig te zeggen waarom die brieven er niet zijn, maar wel is te zien dat vader niet vaak bij zijn kinderen was. Zo was vader met mooi weer op het familiebuiten 't Amelink terwijl zijn zoon thuis zat. Daarnaast moest vader geregeld weg voor zaken en reisjes, al nam hij soms zijn dochters wel mee. Er zijn wel aanwijzingen dat Benjamin Willem aan zijn kinderen dacht. In 1830 stuurde zijn 9-jarige zoon Willem Hendrik een briefje waarin hij zich afvroeg

⁵³ R. Jansen, *Stoom afblazen*, 23.

⁵⁴ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, brieven ingekomen bij Albert Jan Blijdenstein, (11-09-1843).

wat zijn vader hem mee zou brengen. ‘Wat zult gij mij toch medebrengen. Zult gij mij spelletjes mede brengen daar zult gij mij groot plezier mede doen.’⁵⁵ Ook Vader Benjamin Willem nam dus wel eens cadeautjes mee voor zijn kinderen en verschilde daarin dus niet veel van zijn eigen vader.

Ondanks het feit dat vader vaak weg was, dacht hij wel aan zijn kinderen. Ze werden beloond voor goede prestaties en hij bracht cadeaus mee. Daarnaast nam hij de tijd om zijn zoon op zijn plichten te wijzen en probeerde hij zijn kinderen, op hun externe school, te bezoeken. Opvallend is dat Benjamin Willem ook sprak over de liefde die zijn zoon van iedereen kon ontvangen. Deze emoties zou je eerder bij brieven van moeders verwachten, waardoor het opvallend is dat Benjamin Willem die boodschap naar zijn zoon schreef. Ook in andere brieven schreef vader Benjamin Willem dit soort teksten naar zijn kinderen.

Opvoeder:

Niet alleen het gezinsleven van Benjamin Willem is aan de hand van de gevonden brieven helaas moeilijk te reconstrueren. Dat geldt ook voor zijn rol als opvoeder. In de brieven komen slechts sporadisch tekenen van opvoedende elementen naar voren. Het aangehaalde fragment hierboven waarin vader Benjamin Willem aan zijn zoon schreef over zijn gedrag en hem aanspoorde goed te leven is wel een voorbeeld van de opvoedende vader. Redenen voor het weinige aanwezig zijn van de opvoedende kenmerken kunnen zijn, dat vader hier inderdaad weinig aandacht aan besteedde en dit door zijn vrouw liet doen. In dat geval zou hij een voorbeeld van de afwezige vader van Tosh zijn aangezien de afstandelijke juist opvoedt als het om karaktervorming gaat. Een andere reden zou kunnen zijn dat vader de opvoeding niet in brieven maar in de praktijk bracht of dat er simpelweg geen brieven met deze inhoud bewaard zijn gebleven. De enkele aanwijzingen die er te vinden zijn duiden vooral op standaard aanmoedigingen en zijn weinig persoonlijk. Zo schreef Benjamin Willem op 6 november 1843 naar zijn zoon Albert Jan: ‘Ga voort op dien weg ook in uw volgend leven; met vasten wil voor het goede behoeft men gene teleurstelling te vrezen, en alle ondernemingen moeten gelukken.’⁵⁶ Dit is dan wel een aanmoediging maar geeft te weinig aanwijzingen voor een werkelijke opvoedende bedoeling.

Het is lastig te zeggen of Benjamin Willem zich met de opvoeding van zijn kinderen bemoeide. Uit de brieven die hij stuurde blijkt dit niet. Ook uit de brieven die Benjamin

⁵⁵ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 58, brieven ontvangen door Benjamin Willem Blijdenstein en zijn vrouw Catharina ten Cate, (19-11-1830).

⁵⁶ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, brieven ingekomen bij Albert Jan Blijdenstein, (06-11-1843).

Willem van zijn kinderen krijgt is niet af te leiden dat hij ze opvoedend heeft toegesproken. Die brieven staan vooral vol met beschrijvingen van dagelijkse bezigheden en schoolwerk.⁵⁷

Opleiding:

Terwijl er over het gezinsleven en de opvoeding weinig aanwijzingen in de brieven te vinden zijn geldt dat niet voor de manier waarop Benjamin Willem zich met de opleiding van zijn kinderen bemoeit. Zo schreef hij dat zijn zoons brieven goed geschreven en gespeld waren. Deze brievencorrecties kreeg Benjamin Willem zelf ook van zijn vader en zijn zoals eerder al geschreven niet vreemd. Toch was vader niet altijd positief over de brieven van Albert Jan. ‘Vader moet niet knorren dat ik zoo slecht schrijf. Op eenen anderen tijd zal ik er op eenen woensdag of zaterdag middag voor in huis blijven dan kan ik beter schrijven.’⁵⁸

Daarnaast wilde vader goed op de hoogte blijven van het schoolwerk. Hier ontving hij van zijn zoon Albert dan ook veel berichten over. Zo vroeg Albert om nieuwe schrijfspullen zodat hij nog beter kon schrijven en laat hij Benjamin Willem telkens weten hoe hij op school presteerde.⁵⁹

De brieven over de opleiding die Benjamin Willem naar zijn kinderen stuurde verschillen dus niet heel erg van de normale conventies of van die van zijn vader. Wel had hij duidelijk iets minder aandacht voor het onderwijs van zijn kinderen dan zijn vader voor hem had. Er zijn minder verwijzingen te vinden en die zijn dan ook erg algemeen.

Benjamin Willem als vader:

Als vader is Benjamin Willem lastig te typeren. Hij schreef niet veel over zijn gezin, maar hij had het in zijn brieven wel over het ontvangen van liefde van familieleden en naasten. Hij schreef niet veel over opvoedende onderwerpen maar beloonde zijn zoon wel voor goed gedrag en schoolcijfers. Over de schoolprestaties werd door zijn zoon wel geschreven, maar vader kwam niet verder dan een aantal standaard algemeenheden. Op grond van deze aanwijzingen is Benjamin Willem het beste te typeren als een afstandelijke vader. Hij bemoeide zich in mindere mate met de opvoeding en wanneer hij zich ermee bemoeide vooral als het om opleiding en karakter ging. Daarnaast blijkt uit de brieven hij geen intieme band met zijn kinderen.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 69, brieven ingekomen bij Benjamin Willem Blijdenstein en Catharina ten Cate afkomstig van hun zoon Albert Jan, (11-09-1843).

⁵⁹ Ibidem.

Hoofdstuk 5: Albert Jan Blijdenstein

Van alle Blijdensteins is Albert Jan waarschijnlijk de bekendste. Nadat hij op 15 maart 1829 als jongste kind uit een gezin van elf wordt geboren leek zijn toekomst niet in het textielbedrijf te liggen. Toch werd hij in 1856 lidfirmant en eigenaar van de firma Blijdenstein & Co doordat er geen opvolger was na het op jonge leeftijd overlijden van twee oudere broers en door het feit dat de andere broers in de succesvolle bankentak van de familie waren gestapt. Onder leiding van de 21-jarige Albert Jan industrialiseerde het bedrijf en werd het één van de grootste ondernemingen van Enschede.⁶⁰ Naast zijn werk als fabrikant was hij actief als bosbouwer. Hij was verantwoordelijk voor de ontginning van grote gebieden en werd voorzitter van de Nederlandsche Heidemaatschappij. Ook was Albert Jan politiek actief als lid der Provinciale Staten van Overijssel, lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal en voorzitter der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Enschede.⁶¹

Albert Jan Blijdenstein kreeg met zijn vrouw Geertruida van Heek zes kinderen, waarvan er één op twee jarige leeftijd overleed. De oudste zoon van Albert Jan stierf toen hij achttien was. De jongste twee zonen namen na zijn dood in 1896 het bedrijf toen van hem over. Albert Jan kwakkelde al lange tijd met zijn gezondheid en verbleef vaak, zoals typisch Burgerlijk was, in Carlsbad om te kuren.⁶²

Gezin:

Als vader voor zijn zoon Helmich Benjamin was Albert Jan helaas vaak afwezig. Naast zijn werk in de firma riepen werkzaamheden voor de Heidemaatschappij en de Eerste Kamer hem vaak van huis. Daarnaast was Albert Jan voor zijn gezondheid vaak in het buitenland. Toch was hij in zijn hoofd veel met zijn gezin bezig. Zo schreef hij zijn zoon terwijl hij deelnam aan een Kamerdebat.⁶³ De brief staat vol reacties op nieuwtjes en een verslag van de bezigheden van Albert Jan. ‘Zo op ’t ogenblik ontvang ik de telegram van moeder over uitstel van de kaartverkoop dit spijt mij geducht doch zal waarschijnlijk wel noodzakelijk zijn.’⁶⁴ Albert Jan reageerde in zijn brief op een teleurstelling voor zijn 12-jarige zoontje over de geannuleerde kaartverkoop en probeerde deze teleurstelling te nuanceren. De brieven van Albert Jan naar zijn zoon tonen betrokkenheid. Zo vond hij de verhalen van zijn zoon

⁶⁰ R. Jansen, *Stoom afblazen*, 33-34.

⁶¹ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1) inventaris (Zwolle, 27-02-2012).

⁶² R. Jansen, *Stoom afblazen*, 48-52.

⁶³ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 150, brieven, ingekomen bij Helmich Blijdenstein (19-01-1881).

⁶⁴ *Ibidem*.

interessant en vroeg hij er vaak over door. Dit zag je in de brieven van zijn vader en grootvader veel minder. Ook was Albert Jan erg bezorgd over de gezondheid van Helmich Benjamin toen hij in Lancashire was voor zijn opleiding. ‘Recht gelukkig waren wij met uwe berichten van voortgaande beterschap. Dat gij eens voor langeren tijd de zeelucht gaat genieten keur ik geheel goed en is dan ook eens na te gaan welken invloed de zeelucht op uw gestel heeft. Is Colne [Engeland] voor uwe gezondheid niet goed dan moet gij er niet blijven en moet gij vooral acht geven hoe het u elders gaat om te beoordelen of het verblijf in Lancashire u in ‘t algemeen nadelig is of alleen Colne. De grootste fabrieksplaatsen als Manchester en Oldham zijn zeker niet goed om de smoke.’⁶⁵ Vader dacht veel over de gezondheid van Helmich en refereerde hier in meerdere brieven aan. Dit kan te maken hebben met het feit dat Albert Jans eigen gezondheid ook te wensen overliet. Hij ging vanwege zijn jicht vaak naar Carlsbad wil duidelijk dat zijn zoon dit niet overkwam.

In vergelijking met de brieven van grootvader Jan Bernard en vader Benjamin Willem zijn die van Albert Jan veel persoonlijker. Waar dat aan ligt is moeilijk te bepalen. Misschien komt het omdat hij zelf uit een groot gezin kwam, of omdat zijn gezondheid ook niet goed was. Ondanks zijn vele werkzaamheden en afwezigheid probeerde hij toch een echte vader voor zijn kinderen te zijn. Zo gaf Albert Jan niet voor niets aan te hopen dat zijn zoon weer aan hem zou kunnen wennen zodra hij weer thuis was. Ook vroeg Albert Jan aan Helmich of hij met de kerst nog een paar daagjes naar huis kwam vanuit Engeland. Daarnaast kreeg Helmich voor zijn 23ste verjaardag een groot geldbedrag van zijn vader. Helmich noemde het ‘een groot capitaal’ dat hij voor zijn meerderjarig worden kreeg en beloofde er niet mee naar Monte Carlo te gaan.⁶⁶ Zo kan Albert Jan toch als een gezinsman worden getypeerd zonder dat hij vaak bij zijn gezin is.

Opvoeder:

Ook als het om opvoeden gaat liet Albert Jan van zich horen. Zo eiste hij van zijn zoon dat hij meer schreef over de omgeving waar hij zich in Engeland bevond. ‘Uit uwe correspondentie met moeder zie ik dat de regels zo ruim genomen worden omdat er zo weinig te vertellen valt. In dit opzicht moet ik u er echter op wijzen dat wij een zoon in Colne hebben en toch niet weten hoe deze plaats der omstreken het landschap en de mensche er uitzien.’⁶⁷ Vader wilde

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, brieven ingekomen bij Albert Jan Blijdenstein, (31-03-1892).

⁶⁷ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 150, brieven, ingekomen bij Helmich Blijdenstein (17-07-1891).

meer over de omgeving weten aangezien Helmich alleen wat over de bommen had geschreven. Daarnaast moest hij ook meer schrijven over de omgang met de Engelsen.

Al eerder werd genoemd dat vader zich bezorgd maakte over de gezondheid van zijn zoon. Om zijn zoon voor zich zelf te leren zorgen bleef hij dan ook hameren op de slechte omstandigheden in Engeland en hoe Helmich hiermee moest om gaan. 'Een hulpmiddel is voor u volstrekt nodig. Vang in die plaatsten toch vooral zoveel mogelijk de ademhaling door den mond.'⁶⁸ Ook dit behoort tot de opvoeding van kinderen. Het gaat hier dan wel niet om sociale etiquette of karaktervorming maar wel om vaardigheden die voor Helmich belangrijk waren. Albert Jan gaf zijn zoon een aantal truckjes mee om beter met de smog te kunnen omgaan. Als hij zijn zoon daarmee hielp is het dan niet waarschijnlijk dat hij zich vaker met de opvoeding bemoeide?

Naast de vele tips en vragen over de gezondheid van Helmich zijn er weinig aanwijzingen dat Albert Jan zich veel bemoeide met de opvoeding, maar toch lijkt het daar wel op. Zijn kinderen schreven hem vaak over hun bezigheden en brachten nauwkeurig verslag uit. Hier vroeg vader dan ook om. Het lijkt erop dat Albert Jan alles wilde weten en graag de controle had, maar dat komt wel voort uit betrokkenheid in plaats vanuit autoriteit, zoals bij een tirannieke vader. Dit blijkt ook uit het feit dat hij zijn zoons ook veel opdrachtjes en verantwoordelijkheid gaf. Zo moesten ze brieven voor hem versturen of zaken afhandelen. Het lijkt erop dat Albert Jan zijn 18-jarige zoon Helmich sterk vertrouwde. Zakelijke beschrijvingen werden heen en weer gestuurd en Albert Jan jr. gaf op zijn 21ste al loonsverlagingen door in de fabriek. Uit de brieven lijkt het dus alsof Albert Jan zich dus graag met de opvoeding bemoeide, al is het moeilijk na te gaan of hij dat in de praktijk ook echt deed. Wel is duidelijk dat hij niet alles voor het zeggen had. Zo besliste zijn vrouw Geertruida dat zoon Helmich zijn eigen kleren moest gaan betalen. 'Als moeder mij ook veroordeelt om voor mijn eigen kleren te zorgen zou ik graag willen weten wanneer dat vonnis in werking treed. Daar ik dan een andere politiek ga volgen als mijn broer namelijk om voor dien tijd voorlopig goed met kleren te zijn uitgerust.'⁶⁹ Vader had dus blijkbaar niet alle touwtjes in handen.

⁶⁸ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 150, brieven, ingekomen bij Helmich Blijdenstein (01-07-1891).

⁶⁹ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, brieven ingekomen bij Albert Jan Blijdenstein, (31-03-1892).

Opleiding:

Albert Jan bemoeide zich niet alleen met de opvoeding van zijn kinderen. Hij was ook erg betrokken bij de opleiding en toekomst van zijn kinderen. Zo dacht hij, met het oog op de gezondheid van zijn Helmich, na over een ander beroep voor die zoon. ‘Ik ben al eens aan ’t nadenken geweest of gij niet in onze vooruitstrevende stad iets konden trachten te ondernemen op ander gebied. Ik ben er niet genoegzaam van op de hoogte en het zoude nader moeten worden onderzocht. De hypoteekbanken gaan in ’t algemeen goed en ook de goed geadmistrateerde assurantie maatschappijen. Ik opper dit maar eens om er over na te denken. Indien het verblijf in de fabrieken u niet goed bekomt.’⁷⁰ Hij schreef dit op het moment dat Helmich voor zijn opleiding in Engeland bij fabrieken werkte. Vader Albert Jan wilde een back-up plan voor zijn zoon hebben als het fabriekswerk te belastend was. Later zou Albert Jan voor Helmich een katoenspinnerij oprichten. Het getuigd van grote betrokkenheid dat Albert Jan in 1891 nadacht over een andere toekomst van zijn jongste zoon. Vooral omdat Helmichs oudste broer al was overleden. Helmich en zijn broer Albert Jan waren zo de laatst overgebleven zonen en beoogt opvolgers van Albert Jan.

Tijdens hun reizen naar Engeland ontvingen de zoons meerdere brieven van hun vader. Deze gingen veelal over de vorderingen van kennis en opleiding. Dat is niet vreemd omdat de reizen juist als doel hadden om meer over de industriële ontwikkeling te weten te komen. Albert Jan gaf zijn zoon Helmich tips over zijn ontwikkeling als mens en fabrikleur. Hierbij ging het dan om zaken als: het kijken bij andere industrieën of over boekhouding.⁷¹ Maar zijn zoons lieten ook duidelijk hun eigen mening gelden. Zo liet één van hen zijn vader weten een paar weken langer te blijven om ook het verven onder de knie te krijgen omdat dit in de toekomst nuttig zou kunnen zijn en wilde hij ook kijken naar dynamo’s omdat deze volgens hem op het kantoor ook handig waren.⁷²

Het lijkt erop dat vader Albert Jan ook op het gebied van de opleiding van zijn zoons erg betrokken was. Hij gaf hen tips tijdens hun reizen en dacht met zijn zonen na over hun toekomst. Deze betrokkenheid is nog duidelijker aanwezig dan bij de andere vaders.

⁷⁰ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 150, brieven, ingekomen bij Helmich Blijdenstein (17-07-1891).

⁷¹ HCO, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, brieven ingekomen bij Albert Jan Blijdenstein, (16-10-1887).

⁷² *Ibidem*.

Albert Jan als vader:

Als vader was Albert Jan meer betrokken bij zijn kinderen dan zijn vader en grootvader. De brieven die hij stuurde zijn persoonlijker en hebben inhoudelijk meer diepgang. Daarnaast probeerde hij veel controle te houden. Toch was Albert Jan niet een tirannieke vader, hiervoor was hij te persoonlijk. Door de emoties die hij toonde is het misschien aannemelijker hem als een intieme vader te typeren. Daarnaast was hij, voor zover uit zijn brieven af te leiden is, op de reizen voor zijn gezondheid na minder vaak weg dan zijn eigen vader was. Dit kan te maken hebben met het werk dat zijn zoons in het bedrijf deden of het feit dat de industrialisatie ervoor heeft gezorgd dat de fabrikanten minder van huis hoefden te zijn. Albert Jan kan dus ook geen afwezige vader worden genoemd; hij is te vaak thuis en bemoeide zich ook met de opvoeding en zijn gezin. Hij zou het best afstandelijk genoemd kunnen worden maar dit past ook niet helemaal in de typering. Hierdoor is het misschien nodig om Albert Jan een nieuwe typering te onderscheiden. Hij zou dan getypeerd kunnen worden als een betrokken vader. Deze typering ligt tussen de afstandelijke, tirannieke en intieme vader in en kenmerkt zich door de betrokkenheid bij de opvoeding en opleiding, kleine intieme relatie en afwisseling tussen thuis en op reis. Dit type vader heeft dan geen sterke emotionele band met zijn kinderen, maar wil wel dat ze een goede toekomst krijgen. De betrokken vader is zo een ontbrekende schakel tussen de typering van Tosh. Albert Jan Blijdenstein zou op geen andere manier getypeerd kunnen worden.

Conclusie: Vaders in de negentiende eeuw.

Deze scriptie had als doel om; de vadertypering van John Tosh te testen op de Twentse familie Blijdenstein en om zo te zien of er een verandering of continuïteit in het vaderschap in de negentiende eeuw te vinden is. De theorie van John Tosh lijkt grotendeels te passen bij de vaders Blijdenstein. Jan Bernard en Benjamin Willem zijn beide goed in de vader typeringen in te passen. Ze konden beide door hun wijze van opvoeding als afstandelijke vaders getypeerd worden. Ze droegen voornamelijk bij aan de karaktervorming van hun zoons.

Als er echter naar Albert Jan gekeken wordt dan past deze vader niet in de typeringen van Tosh. Zijn gedrag komt niet overeen met de verschillende kenmerken van type vaders. Albert Jan zou veel beter als een betrokken vader getypeerd kunnen worden in plaats van één van de vier types van Tosh. De intieme band met zijn zoons in combinatie met zijn afwezigheid en opvoedende rol zijn niet in de typeringen van Tosh onder te brengen. Hierdoor treedt er een hiaat op in de theorie van Tosh en dat roept verschillende vragen op. Zijn er bijvoorbeeld nog meer typen vaders? Aangezien elke familie anders is en de opvoeding kan verschillen zou het kunnen zijn dat er nog veel meer verschillende type vaders zijn. Een andere vraag die gesteld kan worden is: zijn er verschillen tussen vaders uit verschillende landen? Er kan onderzocht worden of de typeringen van Tosh misschien alleen voor het Verenigd Koninkrijk in de negentiende eeuw gelden en er in Nederland misschien wel anders tegen het vaderschap werd aangekeken.

Er lijkt geen grote verandering in het vaderschap plaats te vinden. De vaders hadden veel van elkaar weg en in hun brieven verschilden ze niet al te veel van elkaar. Al hadden alle vaders natuurlijk wel hun eigen karakter. Er zijn bij de familie Blijdenstein gedurende de negentiende eeuw in het vaderschap zowel overeenkomsten als verschillen te ontdekken.

De drie besproken hadden veel gemeen. Zo reisden ze allen veel en schreven ze hun brieven volgens de briefconventies. Met hun zoons hadden ze het vooral over scholing en minder over familie zaken en het gezin. Daarnaast bemoeiden ze zich wel met de opvoeding, al deed de ene vader dat meer dan de andere.

Ook zijn er veel verschillen tussen de vaders en zonen. Het lijkt erop dat de vaders in de loop van de negentiende eeuw, steeds minder vaak van huis waren en zich iets meer openstelden naar hun kinderen toe. Daarnaast veranderde de opleiding van de kinderen. Deze gingen verder naar het buitenland om jong te leren en deden dan al zaken voor het bedrijf. Dit veranderde de relatie tussen vader en zoon ook. De industrialisatie zou gezien kunnen worden als een belangrijke factor in de relatie tussen vader en zoons.

Er is meer onderzoek nodig om meer duidelijkheid te krijgen over het vaderschap in de negentiende eeuw. Dit onderzoek kan zich dan richten op de relatie tussen vaders en kinderen en de invloed van de industriële ontwikkelingen. De hierboven genoemde vragen zijn het onderzoeken zeker waard. In een vervolgstudie zouden dan verschillende vaders uit verschillende families moeten worden onderzocht zodat een beter beeld van het vaderschap in Nederland in de negentiende eeuw kan worden geschetst. Daarnaast zou vaderschap uit verschillende landen met elkaar vergeleken kunnen worden. Nieuw onderzoek kan ook onderzoeken of de betrokken vader als typering stand kan houden en of er nog meer soorten vaders te typeren zijn. Het vervolg onderzoek zou om een nog beter zicht op de praktijk te krijgen ook gebruik moeten maken van dagboeken als primaire bron. Brieven laten het contact zien als vader of zoon van elkaar gescheiden zijn. Maar het is ook van belang om te onderzoeken hoe het contact tussen beide was als zij samen waren.

Over de rol van vaders in de negentiende eeuw is nog lang niet genoeg onderzoek gedaan. Waar vrouwengeschiedenis in de laatste dertig jaar veel aandacht gekregen heeft zou dit, na aanleiding van Tosh, nu ook voor mannen moeten komen. Er valt namelijk nog genoeg te ontdekken over de rol van mannen in de privésfeer.

Literatuur:

Primaire bronnen:

Historisch Centrum Overijssel, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 57, Brieven van Jan Bernard Blijdenstein aan zijn kinderen Benjamin Willem en Maria Christina Blijdenstein, 1791-1797.

Historisch Centrum Overijssel, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 58, Brieven, ontvangen door Benjamin Willem Blijdenstein en zijn vrouw Catharina ten Cate, 1801-1834.

Historisch Centrum Overijssel, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 69, Brieven, ingekomen bij Benjamin Willem Blijdenstein en zijn vrouw Catharina ten Cate, afkomstig van hun zoon Albert Jan, 1843-1844.

Historisch Centrum Overijssel, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 109, Brieven, ingekomen bij Albert Blijdenstein en zijn vrouw Geertruid van Heek, 1843-1911

Historisch Centrum Overijssel, *archieffamilie Blijdenstein* (0233.1), inventaris 150, Brieven, ingekomen bij Helmich Blijdenstein, 1887-1903.

Elderink, C., *Een Twentsch Fabriqueur van de achttiende eeuw* (Schiedam, 1977).

Elderink, C., *Het geslacht Blijdenstein*; familieboek (Schiedam, 2000).

Secundaire Literatuur

Bentham, A., *Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving* (Enschede, 1920).

Boot, J.A., 'Mensen en mogelijkheden in het 18e eeuwse Twente', *Textiel Historische Bijdragen* 19 (1978).

Hammer-Stroeve, T., *Familizoet; Vrouwen in een ondernemerselite, Enschede 1800-1940* (Zutphen, 2001).

Jansen, R.W., *Blijdenstein & Co 1801-1953* (Enschede, 2006).

Jansen, R.W., *Stoom afblazen. Ontstaan, opkomst, bloei en uiteenvallen van de landgoederen van de Enschedese textielfamilie Blijdenstein in Twente van 1741 tot heden* (Delden, 2008).

Mathlener, J. H. 'De firma Blijdenstein & Co. te Enschede 1801-1858; enkele gegevens over de ondernemers en het bedrijfsresultaat', *Textiel Historische Bijdragen* 27 (1987).

Nijs, Thimo de, *In veilige haven; het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij, 1815-1890* (Nijmegen, 2001).

Schelven, A.L. van, 'Een overzicht van Twentse fabriqueurs uit 1795', *Textiel Historische Bijdragen* 4 (1963).

Slicher van Bath, B., 'Historische ontwikkeling van de textielnijverheid in Twente', *Textiel historische bijdragen* 2 (1961).

Tosh, J., *A Man's place; Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England* (Harlow, 2007) 79.

Tosh, J., *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain* (Harlow, 2005) 132.

Willink, B., *De Textielbaronnen; Twents-Gelderse familisme en de eerste grootindustrie van Nederland* (Zutphen, 2010).